

МЕНЕДЖМЕНТ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Метою статті є ідентифікація теоретико-методологічних аспектів побудови державної системи менеджменту природних ресурсів в контексті реалізації концепції сталого розвитку. Запропоновані в роботі компоненти механізмів реалізації моделей сталого розвитку створюють методичне підґрунтя подальшої розбудови системи державного менеджменту природних ресурсів. Обґрунтовані положення можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої влади для формування стратегій сталого розвитку економіки України та її регіонів. Необхідність розробки інструментального забезпечення менеджменту природних ресурсів обумовлює подальший напрямок дослідження.

Ключові слова: менеджмент природних ресурсів, сталий розвиток, державне управління, стратегія, інструментальне забезпечення.

Постановка проблеми. В Україні здійснюється низка реформ, спрямованих на трансформацію існуючих економічних та соціально-політичних відносин. Ураховуючи євроінтеграційний вектор розвитку національної соціально-економічної системи, як базовий орієнтир доцільно розглядати Стратегію сталого розвитку ЄС. Згідно з нею, досягнення основної мети – забезпечення процвітання та єдності суспільства, поліпшення якості життя в довгостроковому обрії – відбуватиметься через підвищення екологічного та соціального потенціалів європейських економік шляхом ефективного управління і раціонального використання природних ресурсів.

Концепція сталого розвитку припускає обов'язкове урахування природного капіталу у процесі оцінки ефективності соціально-економічної системи. Кількісні показники, розроблені в рамках цієї концепції, дозволяють оцінити внесок природних ресурсів в створення національного продукту. Не потребує додаткових доказів теза, що індустріальне зростання останніх десятиріч переважно базувалося на вичерпанні природного капіталу.

Соціально-економічна система, у якій додана вартість створюється здебільше за рахунок експлуатації праці та капіталу, носить інтенсивний характер, оскільки закладає можливості для свого подальшого відтворення та збалансованого розвитку. Чим значніше внесок природного капіталу в процес одержання національного доходу, тим більше економічна діяльність носить споживаючий екстенсивний характер, скорочуючи можливості для майбутнього розвитку. Нері-

вномірність територіального розподілу природного капіталу, його структура та ступінь залучення у відтворювальні процеси безпосередньо впливають на модель соціально-економічного розвитку окремого регіону та країни у цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати останніх досліджень присвячених аналізу впливу природного капіталу на процес формування ефективної моделі управління соціально-економічним розвитком носять досить суперечливий характер. Так, дослідницька група Світового банку під керівництвом Д. Ледермана и В. Малуні (Lederman, Maloney) приходять до висновку, що не існує так званого явища «прокляття ресурсів» (негативного впливу надлишку природних ресурсів на параметри соціально-економічного розвитку), а отже концентрація природного капіталу має позитивну кореляцію з темпами економічного зростання [1, с.15-33]. Навпаки, дослідження професора Дж. Сакса (Sachs) свідчать про негативний вплив надлишку природних ресурсів на довгострокові тенденції у розвитку національних економік [2, с.26-27]. Переконаливі докази існування «прокляття ресурсів» наводить у своїй роботі П. Колієр (Collier) [3, с. 25] та акцентує увагу, що тільки країни з ефективними ринковими інститутами можуть уникнути негативного впливу ресурсного надлишку. Недієва інституційна структура трансформаційних економік, високий рівень суспільного та приватного споживання, незначні або неефективні інвестиції, заміна продуктивної діяльності пошуком ренти – все це джерело «прокляття ресурсів».

В межах досліджуваної проблематики логічна зв'язка «природний капітал – трансформаційна економіка – сталий розвиток» є найбільш цікавою для вітчизняного дослідника. Україна має значний природно-ресурсний потенціал, що знайшло свій прояв у формуванні промислових агломератів: паливно-енергетичного, металургійного та хімічного. Разом з тим темпи економічного зростання в країні є не тільки незадовільними, але й спостерігаються значні прояви регресу та деградації соціально-економічної системи. У попередніх дослідженнях [4, 5, 6] нами були отримані певні висновки щодо місця та ролі природного капіталу (екологічної складової) у забезпеченні сталого розвитку соціально-економічних систем. Разом з тим, вважаємо за необхідно зацентрувати увагу на певних теоретико-методологічних положеннях як забезпечать формування дієвої системи державного менеджменту природних ресурсів.

Метою статті є ідентифікація теоретико-методологічних аспектів побудови державної системи менеджменту природних ресурсів в контексті реалізації концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природні активи становлять істотну частку національного багатства в країнах з низьким рівнем доходу, з тенденцією зменшення по мірі зростання доходу. Особливо чітко це спостерігається при зіставленні з нематеріальним капіталом. Однак, незалежно від розміру природного капіталу, він в об'єднанні з низько кваліфікованою працею і існуючим нематеріальним капіталом генерує дохід і подальші заощадження та інвестиції створюють новий вироблений капітал та нематеріальне багатство.

Розмір і компоненти природного капіталу значно розрізняються по країнах, але в будь-якому разі, якщо проводиться експлуатація корисних копалин в формі, що не відтворюється, то це не призведе до накопичення інших форм капіталу. Результатом цього процесу буде банальне «проїдання» природного капіталу з вираженою спрямованістю на підтримку споживання, не буде створено жодних активів, що генерують дохід, щоб замінити природний капітал в разі його повного вичерпання. Що стосується відновлюваної частини природного капіталу (наприклад, лісові угіддя, родючі землі), то нераціональний менеджмент і недосконалість ін-

ституту прав власності можуть також привести до виснаження багатства. Розмір природного капіталу також варіюється в часі з інших підстав окрім його вичерпання. Факт, що він зменшується у відносному вираженні як компонент багатства при переміщенні економіки по дохідній сході вгору, не заважає його зростанню в абсолютному вираженні в результаті технологічних нововведень або відкритті нових родовищ.

Цінність природного капіталу може також змінюватися внаслідок гетерогенності (неоднорідності) природних ресурсів. Вартість природних активів може підвищитися, якщо збільшення глобального виробництва буде засновано на менш ефективних джерелах маржі. Такі "ренти" мають тенденцію бути відображеними у вартості природного капіталу в країнах, добре забезпечених високоякісними ресурсами. Можна тоді припустити, що надлишок природного капіталу, вимірний як природне багатство на душу населення, у принципі сприятливо впливає на ріст рівня доходу на душу населення. Якісні відмінності в структурі природних ресурсів можуть також пояснити, чому країни з різними рівнями технологічних досягнень мають порівняно однаковий рівень валового доходу. Вироблений капітал не дає цьому пояснення. Не тільки технології, пов'язані з нематеріальним багатством, але й висока якість відкритих родовищ природних ресурсів є фактором диференціації країн за рівнем доходів.

На сьогоднішній день існує достатня кількість доказів, як систематичного, так і епізодичного характеру, коли при відкритті нових або підвищенні вартості старих родовищ природних ресурсів, не спостерігалось перетворення природного капіталу в інші форми реального багатства за допомогою процесів заощадження та інвестування. Ці явища супроводжувалися застоєм або навіть регресом доходу, зазвичай у поєднанні з політичною кризою.

Слабка влада і відповідно неадекватні принципи економічної політики лежать в основі нераціонального використання ресурсів і неефективного управління ними. Ресурси переходять із продуктивної сфери в непродуктивну рентоорієнтовану діяльність. Цілком очікувано, що випадки «прокляття ресурсів» можуть бути, насамперед, пов'язані з видобувними галузями (нафта, газ, руда), бо вони є локально сконцентрованими ресу-

рсами, які можуть легко стати об'єктом пошуку і перерозподілу ренти [4].

Споживання податкових надходжень від добувної галузі та компенсація за їх рахунок суспільних витрат – також типовий прояв "неефективної влади". Фактично, спроможність вирішувати ті чи інші управлінські проблеми на макрорівні, які, як правило, супроводжують бум природного ресурсу в багатих природними ресурсами країнах (нестабільність, ризики надлишкового кредитування і державне фінансування нематеріального виробництва), простежуються виключно за критерієм "якості влади".

Як підтверджують отримані дослідниками результати, потенційне благо, пов'язане з відкриттями природних ресурсів, полягає у тому, що вони збільшують запас сукупного капіталу країни. У цьому сенсі країни можуть використовувати в своїх інтересах додаткове джерело багатства з періоду освоєння до повного виснаження ресурсу, підвищуючи ВВП на душу населення. Вочевидь, реальна проблема полягає в тому, щоб інвестувати отриману ренту в інші продуктивні активи, таким чином, закладаючи інші джерела прибутку для майбутніх поколінь і підтримуючи дохід на душу населення на відповідному більш високому рівні. Для вирішення цієї проблеми, відповідальний уряд повинен мати справу з рішеннями поза часом такими, як фіскальні та накопичувальні заходи, справлятися з мінливістю цього доходного потоку, який балансує між очікуваним дефіцитом і фактичним надлишком.

Забезпечення високої прозорості, посиленої стримуючими і врівноважуючими заходами на всіх фазах видобутку та використання природних ресурсів (умови контрактів, моніторинг операцій, накопичення та раціональне використання податкових надходжень) важливо для сприятливого результату сталого розвитку національної соціально-економічної системи. Це також мінімізує ризики рентного захоплення «патронажними» мережами та дозволяє уникнути премій, заснованих на рентоорієнтованій поведінці. До того ж прийняття відповідної законодавчої бази, що не допускає надприбутки від наднормативного виснаження природних ресурсів і пом'якшувальних заходів до волатильності цін на природні ресурси, може зміцнити оптимістичну динаміку накопичення багатства, що в сукупності перемістить національну економіку до групи країн з

високим рівнем доходу. Реформи та досконалі інструменти інституційного впливу за участю державного інвестиційного менеджменту, моніторингу та оцінки бюджетних процесів тощо також сприятимуть перетворенню природного багатства у виробничий і нематеріальний капітали [5].

Суттєвий зв'язок просліджується між концепцією сталого розвитку та теорією енвіронменталізму (головна теза теорії примат географічного середовища у розвитку цивілізації та суспільного виробництва). Техноцентричний енвіронменталізм базується на варіанті «слабкої сталості», а еконцентрична гілка теорії передбачає варіант «міцної сталості» [7]. Ці варіанти поєднуються вимогою до збереження рівня добробуту у довгостроковій перспективі, але шляхи та інструментарій реалізації цієї вимоги суттєво розрізняються. Підґрунтям «слабкої сталості» є теза щодо високого рівня субституції між виробленим (*PC*), нематеріальним капіталом (*IC*) та природним (*NC*) капіталом (концепція базується на доробку Р. Солоу та Дж. Хартвіка). Таким чином, вплив обмежувального чинника природних ресурсів у забезпеченні соціально-економічного розвитку суттєво зменшується (нівелюється). Отже, досягнення сталого розвитку залежить тільки від загальної продуктивності сукупного капіталу. Головною ж вимогою «міцної сталості» є збереження запасів природного капіталу (рис.1).

Професор Університету Східної Англії (Великобританія) К. Тернер (R. Turner) у своєму дослідженні «Сталість: принципи та практика» запропонував виділення чотирьох типів сталості в залежності від ступеню знецінення природного, виробленого та нематеріального (культурного, соціального, інституціонального) капіталів [7, с.44]:

1) «дуже слабка сталість»: майбутнє покоління повинно бути забезпечено достатнім (не меншим) рівнем матеріального та природного капіталу ніж теперішнє. Природний капітал та інші види капіталів взаємозамінні, а отже, немає істотних меж експлуатації природних ресурсів – технологічних прогрес буде сприяти субституції невідтворюваних ресурсів та забезпечувати рівновагу оточуючого середовища та вільного ринку. Дж. Хартвік довів, що суспільство повинно інвестувати рентні доходи від експлуатації невідтворюваних ресурсів у вироблений капітал [8].

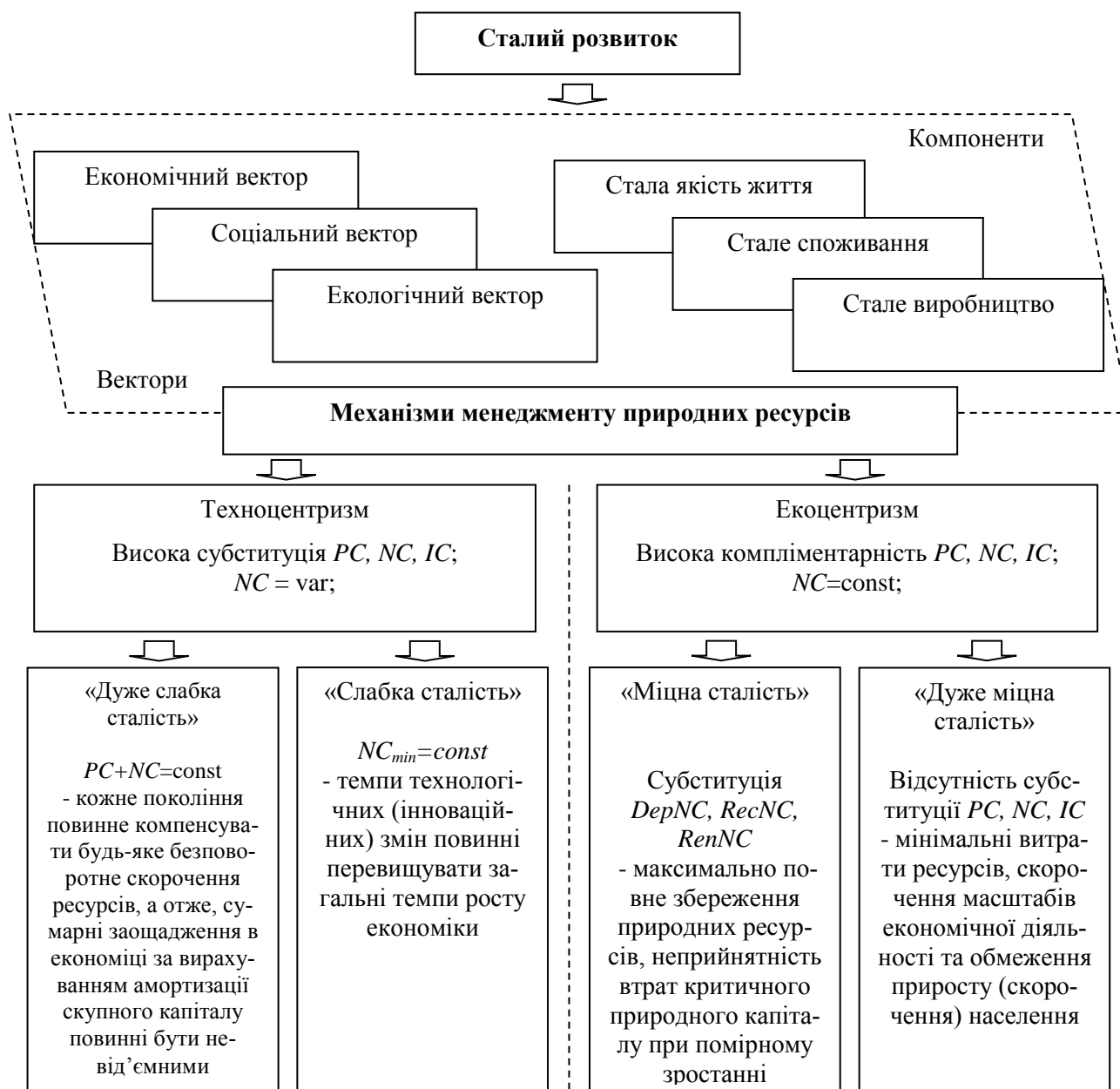

Рис. 1. Вектори, складові та механізми менеджменту природних ресурсів
Джерело: розроблено авторами

Ці висновки пізніше були підтверджені нобелівським лауреатом Р. Солоу [9]. В дослідженні «Трансгенераційна рівновага та соціальна ставка дисконтування» Т. Пейджа ця концепція досягла логічної завершеності: кожне покоління повинне компенсувати будь-яке безповоротне скорочення ресурсів, а отже сумарні заощадження в економіці за вирахуванням амортизації сукупного капіталу повинні бути невід’ємними;

2) «слабка сталість»: існує критична межа запасу природного капіталу (NC_{min}) необхідного для підтримки споживання при довгостроковому сталому розвитку. Умовою сталості є гранична межа асиміляційної зда-

тності оточуючого середовища. Економічне зростання без порушення встановлених обмежень (меж запасу та меж асиміляції) можливе, якщо темпи технологічних (інноваційних) змін перевищують загальні темпи росту економіки. «Слабка сталість» знайшла своє теоретичне та емпіричне обґрунтування у працях представників так званої лондонської школи Д. Пірса, К. Гамільтона й Г. Аткинсона та ін.;

3) «міцна сталість»: ключові тези – максимально повне збереження природних ресурсів, неприйнятність втрат критичного природного капіталу; розвиток економіки на підґрунті екологічно безпечних стандартів.

Природний та інші капітали розглядаються як компліменти, а не субститути. Отже, втрати одного типу капіталу не можливо компенсувати збільшенням іншого. Помірне економічне зростання можливе тільки за умов змін у структурі задіяного природного капіталу (потрібна заміна ресурсів, використання яких погіршує параметри та стабільність екосистеми; розробка екологічних технологій, масштабні інвестиції у відтворення оточуючого середовища). Прийнятність варіанту «міцної сталості» були присвячені роботи згаданих раніш представників лондонської школи. Разом з тим, найбільша кількість аргументів на користь цього варіанту наведено в роботі Г. Дейлі [5];

4) «дуже міцна сталість»: примат збереження природи за умов мінімальних витрат ресурсів, скороченні масштабів економічної діяльності та обмеження приросту (скорочення) населення. Будь-які втрати природного капіталу не припустимі, а кількісне економічне зростання неможливе. Неможливість та неприпустимість субституції природного капіталу іншими видами капіталу обґрунтовуються в роботах Р. Констанза, Г. Дейлі та Н. Георгеску-Рогена.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом вибір варіанту сталості та відповідного механізму менеджменту природних ресурсів залежить від безпосередніх умов, притаманних кожній окремій національній соціально-економічній системі. Ефективний розвиток суспільного виробництва не повинен шкодити здоров'ю людини й природним екосистемам та бути спрямованим на поліпшення умов життєдіяльності та підвищення добробуту населення в довгостроковому періоді.

У результаті проведеного дослідження було сформовано теоретико-методологічне підґрунтя побудови державної системи менеджменту природних ресурсів в контексті реалізації концепції сталого розвитку. Запропоновані в роботі компоненти механізмів реалізації моделей сталого розвитку створюють методичне підґрунтя подальшої розбудови системи державного менеджменту природних ресурсів. Обґрунтовані положення можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої влади для формування стратегій сталого розвитку економіки України та її регіонів. Необхідність розробки інструментального забезпечення менеджме-

нту природних ресурсів обумовлює подальший напрямок дослідження.

Література

1. *Lederman, D.* Natural Resources: Neither Curse nor Destiny / D. Lederman W. F. Maloney / Washington, DC: World Bank; and Stanford, CA: Stanford University Press, 2007. – 250 p.

2. *Sachs, J. D.* Natural Resource Abundance and Economic Growth / J. D. Sachs, Warner A. M. – NBER Working Paper 5398, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, 1995. – 210 p.

3. *Collier, P.* Commodity Prices, Growth and the Natural Resources Curse: Reconciling a Conundrum [Electronic resource] / P. Collier, Goderis B. // Working Paper 276, Centre for the Study of African Economies, Oxford. – Access mode: <https://www.csae.ox.ac.uk>.

4. *Burlutski, Sv.* The socio-economic development of Ukrainian economy: «resources curse» phenomenon / Sv. Burlutski, S. Burlutski // Formation strategy of economic structures: the tools and practices: [Collective monograph] / ed. by A. Berezin, M. Bezpartochnyi. – Riga: «Landmark» SIA. – 2016. – P.25-35.

5. *Kovalev, V. & Burlutskiy, S. & Burlutska, Sv.* The «Resources Curse» Phenomenon in Context of Socio-Economic Transformation of Ukrainian Economy, in Głowski, P. and Kvilinskyi O. (eds), Economic Transformation in Ukraine: Comparative Analysis and European Experience . Warsaw: Consilium Sp. z o.o. – 2017. - P.147–155.

6. *Burlutski, S. & Burlutski, Sv. & Margasova, V.* Resilience indicators for measuring sustainable economic development / S. Burlutski, Sv. Burlutski, V. Margasova // Journal of Life Economics. Istanbul. Vol.4. Issue 2.-2017. –P.35-48.

7 *Turner, R.* Sustainability: principles and practice / R. Turner // Sustainability. Critical concepts in the social sciences. – 2005. – №3. – P.38-68.

8 *Hartwick, J. M.* Intergenerational Equity and the Investing of Rents from Exhaustible Resources / J. M. Hartwick // The American Economic Review. – 1977– № 5, vol. 67. – P.85 –114.

9. *Solow, R. M.* On the intergenerational allocation of natural resources / R. Shiller // Scandinavian Journal of Economics. – 1986. – № 88 (1). – P.85 – 110.

References

1. *Lederman, D.* (2007). *Natural Resources: Neither Curse nor Destiny*. Washington, DC: World Bank; and Stanford, CA: Stanford University Press, 250.
2. *Sachs, J. D.* (1995). *Natural Resource Abundance and Economic Growth*. NBER Working Paper 5398, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA, 210.
3. *Collier, P.* (2007). *Commodity Prices, Growth and the Natural Resources Curse: Reconciling a Conundrum*. Working Paper 276, Centre for the Study of African Economies, Oxford. Retrieved from <https://www.csae.ox.ac.uk>.
4. *Burlutski, Sv. & Burlutski, S.* (2016). The socio-economic development of Ukrainian economy: «resources curse» phenomenon, in Berezin, A., Bezpartochnyi M (eds). *Formation strategy of economic structures: the tools and practices*. Riga: «Landmark» SIA, 25-35.
5. *Kovalev, V., & Burlutskiy, S. & Burlutska, Sv.* (2017) The «Resources Curse» Phenomenon in Context of Socio-Economic Transformation of Ukrainian Economy, in Głowski, P. and Kvilinskyi O. (eds), *Economic Transformation in Ukraine: Comparative Analysis and European Experience*. Warsaw: Consilium (pp.147–155).
6. *Burlutski, S. & Burlutski, Sv. & Margasova, V.* (2017). Resilience indicators for measuring sustainable economic development. *Journal of Life Economics*. Istanbul. Vol.4. Issue 2, 35-48.
7. *Turner, R.* (2005). Sustainability: principles and practice. *Sustainability. Critical concepts in the social sciences*. 3, 38-68.
8. *Hartwick, J. M.* (1977). Intergenerational Equity and the Investing of Rents from Exhaustible Resources. *The American Economic Review*, 5, vol. 67, 85 –114.
9. *Solow, R. M.* (1986). On the intergenerational allocation of natural resources. *Scandinavian Journal of Economics*. 88 (1), 85 – 110.

Бурлуцкая С. В., Бурлуцкий С. В.

Менеджмент природных ресурсов в контексте концепции устойчивого развития

Целью статьи является идентификация теоретико-методологических аспектов построения государственной системы менеджмента природных ресурсов в контексте реализации концепции устойчивого развития. Предложенные в работе компоненты механизмов реализаций моделей устойчивого развития создают методическую основу дальнейшего развития системы государственного управления природными ресурсами. Обоснованные положения могут быть использованы органами законодательной и исполнительной власти для формирования стратегий устойчивого развития экономики Украины и ее регионов. Необходимость разработки инструментального обеспечения менеджмента природных ресурсов обуславливает дальнейшее направление исследования.

Ключевые слова: менеджмент природных ресурсов, устойчивое развитие, государственное управление, стратегия, инструментальное обеспечение.

Burlutska S., Burlutski S.

Natural resources management in the context of the sustainable development concept

The purpose of the article is identifying the theoretical and methodological aspects of construction a state system of natural resources management in the context of the implementation of the sustainable development concept. The proposed components of the implementation mechanisms of sustainable development models are a methodological basis for the further development of the system of natural resources state management. Reasonable provisions can be used by legislative and executive bodies to formulate strategies for sustainable development of the economy of Ukraine and its regions. The need for developing an assessment toolkit for the natural resources management has determined the further direction of the research.

Keywords: natural resources management, sustainable development, public administration, strategy, assessment toolkit.

Рецензент: Маргасова В. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік, оподаткування та аудит» Чернігівського національного технологічного університету, м. Чернігів, Україна.

Reviewer: Margasova V. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Head of Accounting, Taxation and Audit Department of Chernihiv National University Technology, Chernihiv, Ukraine.

e-mail: viktoriya.margasova@gmail.com

Стаття подана 12.09.2017 р.

